

U SPOMEN PROFESORU MARKU SAMARDŽIJI (1947–2019). ODLAZAK VELIKOG PROUČAVATELJA HRVATSKE KULTURNOPOLITIČKE I JEZIČNE POVIJESTI

Znanstvena djelatnost profesora Marka Samardžije može se raščlaniti u nekoliko tematskih segmenata. Pritom treba izdvojiti sljedeća tri: stilistika i sintaksa hrvatskog jezika, leksikologija i leksikografija, povijest hrvatskoga jezičnog standarda.

Magistarski rad – prvi kvalifikacijski rad kojim se mladi sveučilišni nastavnik i znanstvenik potvrđuje u akademskoj zajednici – profesor Samardžija obranio je 1977. U radu naslovljenu *Jezik i stil pripovjedne proze Ive Kozarčanina* magistrand je temeljito raščlanio Kozarčaninov jezik i stil držeći se pritom načela da lingvistička stilistika kao deskriptivna disciplina pred lingvista postavlja zahtjev da se piscu ne predbacuje uporaba nekih tehnicizama, barbarizama i neologizama, nego da je zadatak lingvista da samo konstatira nazočnost takva izraza u tekstu. Područjem stilistike, preciznije rečeno, lingvostilistike, i to jezičnom i stilskom raščlambom leksičkoga izbora kod pojedinih hrvatskih pisaca, Marko Samardžija bavio se tijekom cijele svoje znanstveničke karijere [dio radova objavljen u knjizi *Piščev izbor. Prinosi (leksiko)stilistici i tekstologiji hrvatskoga jezika*, 2003]. Posebnosti su njegova pisanja o jeziku i stilu hrvatskih književnika “izrazito respektabilna teorijska i metodološka utemeljenost, razvijen osjećaj za uočavanje i opisivanje pojedinih jezičnih osebujnosti te obilna oprimjerenja i opširni komentari izdvojenih primjera” (Ivo Pranjković). Sintaksa je rubno područje znanstvenog interesa profesora Samardžije, no njegov doktorski rad – obranjen 1986. pod naslovom *Valentnost glagola u suvremenom hrvatskom književnom jeziku* – vrijedan je doprinos opisu sintaktičke valentnosti koji svoje uporište ima u teoriji valentnosti.

*Leksik je jedna od istraživačkih tema koja je neprestano bila na profesorovu radnu stolu. I kada je pisao magistarski rad o Kozarčaninu, i kada je u svojoj nastavničkoj djelatnosti – i u redovitoj i u doktorskoj nastavi – držao kolegije iz leksikologije i leksikografije, i kad se bavio poviješću hrvatskoga standardnog jezika. Dio svojih leksikoloških radova – objavljivanih u domaćoj i inozemnoj periodici, u domaćim i inozemnim zbornicima sa znanstvenih skupova – profesor Samardžija pretisnuo je u knjigama Nekoć i nedavno. Odabrane teme iz leksikologije i novije povijesti hrvatskoga standardnoga jezika (2002), Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika (1997, 2004) te Hrvatski kao povijesni jezik (2006). Ovdje treba pridodati i gimnazijski udžbenik *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika* (1995, više izdanja), odnosno *Udžbenik za 4. razred gimnazije* (1998, više izdanja). Profesor Samardžija*

uspio je dovršiti knjigu o hrvatskoj leksikografiji – od njezinih početaka do kraja 20. stoljeća – što se danas priprema za tisak u Matici hrvatskoj. Uz metaleksikografske radove profesor se poduzeo i leksikografskog posla: autor je *Srpsko-hrvatskog objasnidbenog rječnika* (2015) u kojemu nije imao namjeru “povlačiti razdjelnicu ili popisati sve razlike između hrvatskoga i srpskoga”. Samardžija je kao glavni urednik desetak godina radio na *Rječniku hrvatskoga jezika* Leksikografskog zavoda “Miroslav Krleža”, no protiv njegove volje došlo je do obustave rada te će taj rječnik “očito ostati dio biblioteke hrvatskih nedovršenih rječnika” (Ivan Marković).

Povijest hrvatskoga jezičnog standarda područje je od središnjega znanstvenog interesa profesora Marka Samardžije. Koncem 1980-ih započinje istraživanje jezične politike u razdoblju Drugog svjetskog rata te se može reći da je zahvaljujući njegovim knjigama u jezikoslovnoj kroatistici deklasificirana građa iz četverogodišnjeg razdoblja Nezavisne Države Hrvatske. Samardžija je napravio temeljitu inventuru toga do tada “bunkeriranog” odsječka povijesti hrvatskoga jezičnog standarda o kojemu zapravo do tada u hrvatskoj filologiji nije napisan ni jedan relevantniji članak. Rezultat te jezičnopolitičke inventure jesu dvije knjige objavljene s početka 1990-ih. U studiji *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj* (1993) autor raščlanjuje različite aspekte “hrvatskog jezika za ustaške vlasti” [zakonske odredbe, gramatika, rječnik hrvatskoga jezika, pravopis, pismo, opismenjavanje, leksikografija, standardni jezik vs. dijalekt(i), leksik i purizam]. U drugom dijelu te studije pretisnuti su odabrani autorski članci objavljivani od 1941. do 1944. (među ostalima i tekstovi Krune Krstića, Petra Guberine, Adolfa Bratoljuba Klaića, Blaža Jurišića, Franje Cipre, Marijana Stojkovića). Riječ je o člancima u kojima se raspravlja o odnosu hrvatskoga i srpskoga književnog jezika, o barbarizmima i tuđicama, o odnosu književnog jezika i narodnog govora i – naravno – o pravopisu, o ortografskim koncepcijama i o pravopisnoj praksi. U knjizi *Jezični purizam u NDH. Savjeti Hrvatskoga državnog ureda za jezik* (1993) pretisnuti su članci objavljivani u razdoblju od lipnja 1941. do svibnja 1945. U uvodnoj raspravi, svojevrsnom nacrtu povijesti hrvatskoga jezičnog purizma, Samardžija izdvaja tri značajke prikupljenog korpusa jezičnih savjeta: maksimalno uvažavanje purističke tradicije, umjerenost, oprez prema novotvorenica. Jezičnopolitičkoj problematici u razdoblju Drugoga svjetskog rata Samardžija se intenzivnije vratio naknadno kada je građu iz dviju knjiga objedinio, pridodao posve novu raspravu, ponešto proširio i drugačije strukturirao napisano, pridodao zakonske odredbe, provedbene naredbe, ministarske naredbe i okružnice o hrvatskom jeziku i pravopisu, u međuvremenu prikupljene autorske članke iz ratnoga razdoblja te objavio pod naslovom *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj* (2008).

Profesor Samardžija ide u red onih naših filologa koji su s jedne strane odlično

poznavali devetnaesto stoljeće – bez kojega ne možemo razumjeti ni oblikovanje hrvatske nacije ni oblikovanje jezičnoga standarda – te s druge strane jedan je od istaknutijih istraživača koji su u proteklih 30-ak godina u našoj struci produbili interes za povijest jezičnog standarda. U hrvatskoj filologiji studioznije se o 19. stoljeću u cjelini hrvatske jezične povijesti počinje pisati u drugoj polovici 20. stoljeća. Ljudevit Jonke prvi je od naših filologa zakoračio u istraživačko polje povijesti književnog jezika. Pritom se usredotočio na polemike o temeljnim standardnojezičnim pitanjima te na djelatnost dvojice predstavnika Zagrebačke filološke škole – Adolfa Vebera Tkalčevića i Bogoslava Šuleka. Od 1960-ih intenzivno se poviješću hrvatskoga književnog jezika bavi i Zlatko Vince, koji je svoja istraživanja objedinio u knjizi *Putovima hrvatskoga književnog jezika. Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora* (1978), što obuhvaća vremenski raspon od Bašćanske ploče do 1890-ih. Težište Vinceova istraživačkog interesa nije cijelo 19. stoljeće, nego razdoblje od “osvita hrvatskoga narodnog preporoda” (od 1830-ih) do “sutona” Zagrebačke filološke škole (krajem 1870-ih, početkom 1880-ih). U Vinceovoj knjizi podrobno su analizirane temeljne postavke i književnojezične koncepcije filoloških škola, odnosno jezikoslovne i (kulturno)političke rasprave/polemike među tadašnjim jezikoslovcima i kulturnim radnicima. Izvorni je Vinceov doprinos proučavanju povijesti hrvatskoga književnog jezika prije svega prikaz Riječke filološke škole te Zadarskog jezičnokulturnog kruga, koji zahvaljujući njemu u jezikoslovnoj kroatistici zadobiva status četvrte filološke škole u 19. stoljeću.

Profesor Samardžija objavio je niz rasprava o povijesti hrvatskoga jezičnog standarda, što najvećim dijelom tematski pokrivaju 19. stoljeće. U knjizi *Hrvatski jezik u stoljeću velikih promjena. Od Joakima Stullija do pobjede vukovaca* (2014) donosi pouzdanu kronotaksu, događaje, autore i djela, počevši od 1790. – kada se na Hrvatsko-ugarskom saboru u Budimu otvara jezično pitanje – do zaključno s 1900. godinom kada Rešetar objavljuje južnoslavenske dijalektološke studije, Jagić povijest crkvenoslavenskoga, a u Zagrebu se osniva Društvo hrvatskih književnika. Drugi dio te knjige čini pet radova uglavnom o drugoj polovici 19. stoljeća u kojima autor donosi izvorne spoznaje o hrvatskom jeziku i jezičnoj politici te o hrvatskom pravopisu i slovopisu. Znatan dio svojih jezičnopovijesnih rasprava profesor Samardžija pretnosuo je u knjizi *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika* (1997, 2. prošireno izd. 2004). Sâm naslov knjige sugerira trostoljetni standardnojezični tematski okvir, a za njegov se početak određuje sredina 18. stoljeća. U hrvatskoj filologiji Dalibor Brozović u nizu je svojih radova od 1960-ih do konca 1970-ih elaborirao i produbljivao svoju tezu o sredini 18. stoljeća kao početku standardnoga razdoblja. Validnost te teze prihvaća i profesor Samardžija, koji je skrenuo pozornost na to da je Kruno

Krstić (“Povijesni put hrvatskoga književnog jezika”, 1942.), čini se, prvi anticipirao gledište o 18. stoljeću kao početku standardnog razdoblja.

S početkom novoga, 21. stoljeća profesor Samardžija započinje u okviru svojega znanstvenoistraživačkog projekta “Hrvatski jezik u 20. stoljeću” intenzivno raditi na proučavanju hrvatskoga jezika i pravopisa u međuratnom razdoblju, a rezultati toga istraživanja sintetizirani su u knjizi *Hrvatski jezik i pravopis od ujedinjenja do kraja Banovine Hrvatske (1918. – 1941.)* (2012). Golema prikupljena i obrađena građa podijeljena je u trinaest poglavlja, a svako je od njih koncipirano trodijelno: na prvom se mjestu raščlanjuju i obrađuju pojedina pitanja iz povijesti standardnoga jezika i njegova pravopisa; u drugom se dijelu donosi izbor članaka objavljenih u tome razdoblju koji su sadržajno i problemski povezani s temom poglavlja; u trećem dijelu Samardžija prikazuje događaje važne za razumijevanje međuratnog razdoblja, odnosno za povijest jezikoslovne kroatistike. Knjige *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj* i *Hrvatski jezik i pravopis od ujedinjenja do kraja Banovine Hrvatske (1918. – 1941.)*, može se reći bez ikakva pretjerivanja, ubrajaju se u temeljna djela hrvatske filologije bez kojih ne možemo dobro sagledati cjelinu 20. stoljeća.

Profesor Samardžija ide u red onih naših jezikoslovaca koji su odlično poznavali povijest vlastite struke te koji su iznimno bili zainteresirani za život i sudbinu radnika na filološkom polju. Ovdje tek spominjem njegovu uzornu monografiju *Ljudevit Jonke* (1990) objavljenju u ediciji “Kritički portreti hrvatskih slavista” te knjige *Filološki portreti* (1993) i *Kroatistički portreti i za(o)kreti* (2019), što je izišla iz tiska mjesec dana nakon profesorove smrti.

Akademik Marko Samardžija – akribičan znanstvenik neizmjerne radne energije, jezikoslovac strastveno posvećen proučavanju hrvatske kulturnopolitičke i jezične povijesti – stvorio je golem istraživački opus koji je nama prijeko potrebna literatura u proučavanju hrvatskoga jezika te dragocjena građa za razumijevanje naše filološke i jezikoslovne prošlosti.

Krešimir Mićanović